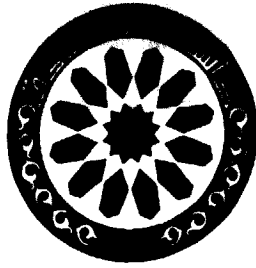

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

شماره ثبت ۳۸۶
شماره ۴

دانشگاه امام صادق (علیه السلام)

دانشکده معارف اسلامی و علوم سیاسی

پایان نامه دوره کارشناسی ارشد علوم سیاسی

چگونگی پیدایی و نضج اندیشه پارلماناریسم در ایران

سید امیر مسعود شهرام‌نیا

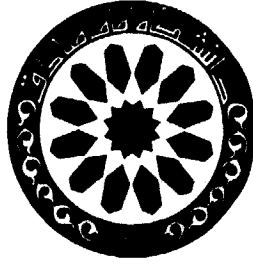
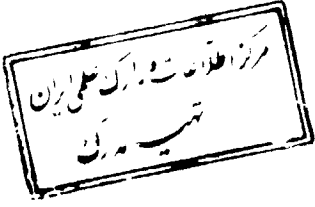
استاد راهنما:

دکتر حسین بشیریه

013364

تابستان ۱۳۷۶

۳۴۵۹۹

۱۳۸۰ / ۴ / ۲۰

دانشگاه امام صادق (علیه السلام)

دانشکده معارف اسلامی و علوم سیاسی

پایان نامه دوره کارشناسی ارشد علوم سیاسی

چگونگی پیدایی و نضج اندیشه پارلماناریسم در ایران

سید امیر مسعود شهرام‌نیا

استاد راهنما:

دکتر حسین بشیریه

اساتید مشاور:

آیت الله سید حسن مصطفوی دکتر عبدالرضا هوشنگ مهدوی

تابستان ۱۳۷۶

کلیه حقوق اعم از چاپ و تکثیر، نسخه برداری،
ترجمه، اقتباس و... از این پایان نامه کارشناسی ارشد
برای دانشگاه امام صادق علیه السلام محفوظ است. نقل
مطالب با ذکر مأخذ بلامانع است.

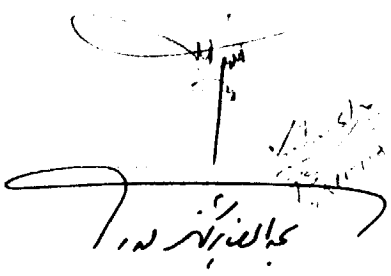
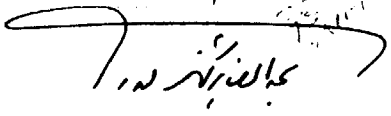
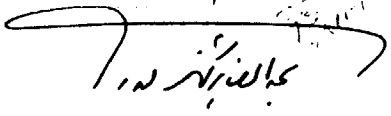

تأییدیه اعضای هیأت داوران حاضر در جلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد

اعضای هیأت داوران نسخه نهایی پایان نامه آقای سیدامیر مسعود شهرام نیا (۴۹۴۰۵۵۵۴)

تحت عنوان: چگونگی پیدایی و نضج اندیشه پارلمانتاریسم در ایران

را از نظر شکل و محتوی بررسی نموده و پذیرش آنرا برای تکمیل درجه کارشناسی ارشد پیوسته

پیشنهاد می کنند.

اعضای هیأت داوران	نام و نام خانوادگی	رتبه علمی	محل امضاء
(۱) استاد راهنما:	دکتر حسین بشیروه	استاد	
(۲) استاد مشاور (۱):	آیت الله سیدحسن مصطفوی	استاد	
(۳) استاد مشاور (۲):	دکتر عبدالرضا هوشنگ مهدوی	استاد	
(۴) نماینده شورای تحصیلات تکمیلی دانشکده:	دکتر ناصر جمالزاده	استاد	

**تقدیم به همسر
به پاس مهر و وفایش
و تقدیم به روح بلند مادرم
به یاد گذشت و فداکاریهایش**

چکیده پژوهش

پژوهش حاضر با عنوان چگونگی پیدایی و نضج اندیشه پارلمانتاریسم در ایران، در صدد یافتن زمینه‌های فکری، اجتماعی و تاریخی شکل‌گیری نظام مشروطه پارلمانی در ایران است که پس از بیان ویژگیهای دموکراسی پارلمانی به عنوان یکی از اشکال دموکراسی یا حکومت نمایندگی به بررسی مبانی فکری وارداتی و زمینه‌های داخلی این اندیشه در ایران عصر مشروطه می‌پردازد.

در این راستا مبانی نظری پارلمانتاریسم در برداشت روشنفکران و متجددان دوره قاجار با عنایت به ریشه‌های فکری آن در اندیشه فلاسفه عصر روشنگری اروپا و موضعگیری گروههای مختلف علمای اسلامی با توجه به خاستگاههای فکری آنها و قرائتهای مختلف ایشان از اندیشه سیاسی در اسلام بررسی می‌شود.

سپس زمینه‌های شکل‌گیری این اندیشه در ابعاد سیاسی، اقتصادی فرهنگی در بعد داخلی و مداخله مستقیم و غیرمستقیم بیگانگان و تاثیرپذیری از تحولات جهانی عصر مدرنیته در بعد خارجی مورد مذاقه قرار می‌گیرد و با توجه به شرایط خاص دوران اوج خیزش مشروطه که سبب بارور شدن اندیشه دموکراسی پارلمانی و تولد نظام نوپای مشروطه پارلمانی در ایران گردید، نقش هر یک از عوامل فوق در ایجاد نظام دموکراسی پارلمانی، تشکیل پارلمان و انتخاب نمایندگان مجلس بعنوان عاملان مشارکت مردم در قدرت سیاسی تحلیل خواهد شد و داخلی یا وارداتی بودن اندیشه پارلمانتاریسم و به دنبال آن نظام مشروطه پارلمانی به بحث گرفته خواهد شد.

کلید واژه‌ها:

پارلمانتاریسم ایران قاجار مشروطه
دموکراسی پارلمانی روشنفکران پارلمان علما مجلس

ملخص البحث

إن البحث التالي بأهتمامه كيفية نشأة رأى البرلمان تاريخياً وتطوره فى ايران، يريدان يجد المجالات الفكرية، الاجتماعية والتاريخية، لتنظيم النظام الدستورى فى ايران، الذى يقيم بدراسة الاصول الفكرية المستوردة و مجالات محلية هذا الرأى فى ايران عصر النظام الدستورى بعدان يُعبّر الميزات الديمقراطية البرلمانية بوصفه شكلاً من الديمقراطية أو الدولة البرلمانية. أنما فى هذا المجال تناقش أصول نظرية البرلمان تاريخياً فى استنباط متنورى الفكر والمتجددين علماً بجذوره الفكرية فى رأى فلاسفة عصر الحديث والتنوير فى اوروبا واتخاذ موقف الفئات المختلفة من العلماء المسلمين علماً بمواطنيهم الفكرية و نظراتهم المختلفة من الرأى السياسى فى الإسلام. ثم تُعنى دقيقتاً أرضيات نشأة هذا الرأى فى الابعاد السياسية، الاقتصادية والثقافية فى بعده المحلى من جانب و تدخل الاجنبيين المباشر أم غير المباشر والتأثر من التطورات العالمية فى العصر الحديث فى بعده الخارجى من جانب آخر، علماً بالظروف الخاصة لعصر وثبة جدارة النظام الدستورى الذى أدى الى تمنية رأى الديمقراطية البرلمانية ونشأة النظام الدستورى البرلمانى الحديث فى ايران، ثم يستعرض دور كل باعثة من البواعث فوق الذكر فى تكوين النظام الديمقراطى البرلمانى وتنظيم وتأليف البرلمان وانتخاب مندوبى المجلس النيابى بوصفها العاملة والمسببة لتدخل الناس فى ساحة القدرة الساسية و نياقش بالتالى هذا الظن يعنى الرأى الدستورى للبرلمان تاريخياً وتبعه النظام الدستورى البرلمانى.

كلمات الرئيسة:

البرلمان تاريخياً، النظام الدستورى: الديمقراطية البرلمانية، متجددين، عصر القاجارية
متنورى الفكر، برلمان، مجلس

بخش اول: کلیات

- ۱ فصل اول: مقدمه و طرح تحقیق
- ۴ فصل دوم: مفاهیم تحقیق
- ۵ تعریف پارلمان‌تاریسم
- ۶ رژیم پارلمانی و ویژگیهای آن
- ۱۰ مفهوم پارلمان
- ۱۲ جایگاه رژیم پارلمانی در تقسیم‌بندی رژیمهای سیاسی جدید
- ۱۷ فصل سوم: روند پیدایش و توضیح اندیشه دموکراسی و پارلمان‌تاریسم در غرب
- ۱۸ تعریف دموکراسی و سابقه پیدایش آن
- ۲۳ تعطیلی دموکراسی مستقیم در طی قرنهای متمادی
- ۲۴ اندیشه دموکراسی در قرون وسطی
- ۲۷ ظهور دولت دموکراتیک نوین در اروپا
- ۳۰ دموکراسی پارلمانی (پارلمان‌تاریسم)، بلوغ اندیشه دموکراسی
- ۳۱ ویژگیهای دموکراسی پارلمانی
- ۳۲ زمینه‌های دموکراسی پارلمانی در اندیشه متفکران غربی
- ۴۰ سیر تکامل نهاد پارلمان در اروپا به موازات توضیح اندیشه دموکراسی پارلمانی
- ۴۸ بخش دوم: مبانی نظری اندیشه پارلمان‌تاریسم در ایران
- ۴۹ فصل چهارم: ارکان و بنیادهای پارلمان‌تاریسم
- ۴۹ ۱- حاکمیت مردم و مشارکت همگانی در حکومت

۵۰	۲- برگزاری انتخابات آزاد و عمومی
۵۱	۳- تحدید قدرت حکومت به وسیله قانون (مشروطیت)
۵۲	۴- تفکیک قوا
۵۵	۵- تأکید بر آزادیهای فردی و حقوق سیاسی
۵۶	۶- پذیرش چندگانگی (پلورالیسم) سیاسی
۵۶	۷- حکومت اکثریت و رعایت حقوق اقلیت
۵۶	۸- مسئول بودن قوای اجرایی در برابر پارلمان
۵۷	۹- برابری مردم
۵۷	۱۰- توزیع خردمندانه قدرت
۵۸	اشکال مختلف رژیمهای پارلمانی
۶۰	مواضع مختلف در برابر پارلمانتاریسم
۶۳	پارلمانتاریسم در کشورهای جهان سوم
۷۰	فصل پنجم: پارلمانتاریسم در برداشت روشنفکران و متجددان عصر قاجار (مبانی وارداتی اندیشه پارلمانتاریسم در ایران)
۷۳	الف) روشنفکران عصر قاجار چه کسانی بودند
۷۶	ب) اولین زمره‌های طرح اندیشه پارلمانتاریسم در سفرنامه‌های عصر قاجار
۷۶	۱- سفرنامه میرزا صالح شیرازی
۸۱	۲- سفرنامه ابوالحسن ایلچی
۸۳	۳- سفرنامه مصطفی افشار
۸۴	۴- سیاحتنامه ابراهیم بیگ
۸۴	۵- سفرنامه رضاقلی میرزا

- ۸۷ ج) طرح اندیشه پارلمانتاریسم و دفاع از نظامهای پارلمانی در گزارشهای
برخی از رجال و مأموران دولتی
- ۹۵ د) مبانی اندیشه پارلمانتاریسم در کتابها و رساله‌های روشنفکران
- ۹۶ ۱- آثار میرزا ملکم خان
- ۹۷ زندگی ملکم
- ۹۹ شخصیت ملکم
- ۱۰۴ ارکان پارلمانتاریسم در اندیشه ملکم
- ۱۱۶ ۲- رسایل میرزا یوسف خان مستشارالدوله
- ۱۳۰ ۳- آثار عبدالرحیم طلیوف
- ۱۲۱ ۴- مکتوبات میرزا فتحعلی آخوندزاده
- ۱۵۰ ۵- رساله محمدخان سینکی مجدالملک
- ۱۵۳ ۶- نوشته‌های میرزا آقاجان کرمانی
- ۱۵۹ ۷- رساله شرح عیوب و علاج نواقص سلطنتی ایران
- ۱۶۵ ۸- رساله حقوق ملل
- ۱۶۷ ۹- رساله منهاج‌العلی
- ۱۶۸ ۱۰- رساله اصلاح سیاست
- ۱۷۱ ه) اندیشه پارلمانتاریسم در روزنامه‌های عصر قاجار
- ۱۷۷ و) گروهها و جمعیت‌های مؤثر بر اندیشه پارلمانتاریسم در عصر قاجار
- ۱۸۷ - جمع‌بندی مطالب فصل
- ۱۹۸ فصل ششم: اندیشه پارلمانتاریسم در برداشت علمای اسلامی
- ۲۰۱ - زمینه‌های پذیرش اندیشه‌های نوین سیاسی در تفکر علمای اصولی

- ۲۰۵ - تلاش اندیشمندان جهان اسلام در تبیین مبانی دموکراسی در قالب نظریه‌دینی
- ۲۰۹ - نخستین منادیان اندیشه دموکراسی و پارلمانتاریسم در جهان اسلام
(کراکی - شیخ هادی نجم‌آبادی - سیدجمال‌الدین اسدآبادی - عبده و ...)
- ۲۱۹ - دیدگاه‌های مختلف علمای صدر مشروطه نسبت به پارلمانتاریسم:
- ۲۲۰ الف) علمای علاقه‌مند به تجدد، آزادیخواهی و پارلمانتاریسم:
- ۲۲۱ ۱- موضع علمای فعال در جریان نهضت (رهبران جنبش مشروطه)
- ۲۲۵ ۱-۱) آیه... سید محمد طباطبایی
- ۲۳۱ ۲-۱) آیه... سیدعبدا... بهبهانی
- ۲۳۳ ۳-۱) سیدجمال‌الدین واعظ اصفهانی
- ۲۳۷ ۴-۱) دیگر علمای فعال در نهضت
- ۲۴۰ ۲- موضع مراجع تقلید ساکن نجف
- ۲۴۵ ۳- موضع علمای صاحب‌تألیف در باب پارلمانتاریسم مبتنی بر اندیشه دینی
- ۲۴۶ ۱-۳) شیخ اسماعیل محلاتی
- ۲۵۰ ۲-۳) میرزا اسد... وکیل‌الرعايا
- ۲۵۳ ۳-۳) شیخ رضا دهنخوارقانی
- ۲۵۶ ۴-۳) ملاعبدالرسول کاشانی
- ۲۶۰ ۵-۳) آیه... میرزا محمد حسین نائینی غروی
- ۲۶۰ زندگی او
- ۲۶۲ اندیشه سیاسی نائینی و ریشه‌های آن
- ۲۶۶ حکومت مطلوب از دید نائینی
- ۲۷۱ مبانی پارلمانتاریسم در اندیشه نائینی

(نهی استبداد - تجدید قدرت حاکم - آزادی و برابری - احترام به حقوق

عمومی - اصل تفکیک قوا - حاکمیت قانون اساسی - تأسیس پارلمان)

۲۸۴ انتخابات پارلمانی

۲۸۵ شرایط نمایندگان پارلمان

۲۸۷ وظایف نمایندگان پارلمان

۲۸۸ تفکیک قوانین شرعی و عرفی

۲۹۰ دلایل لزوم تأسیس پارلمان

۲۹۹ دلایل مشروعیت پارلمان

۳۰۰ پاسخ به شبهات وارده در خصوص مشروعیت پارلمان

(شبه پیروی از اکثریت - شبهه وکالت - دخالت غیر مجتهد در امور

حسبه)

۳۱۰ ب) علمای مخالف تجدید دموکراسی و پارلمانتاریسم

(سید محمد کاظم طباطبایی، شیخ فضل الله نوری، شیخ ابوالحسن مرندی و ...)

۳۱۷ ج) علمای دارای موضع خاص نسبت به پارلمانتاریسم (خط سوم)

(سید عبدالحسین لاری و ...)

۳۲۲ جمع‌بندی و تحلیل مطالب این بخش

۳۳۵ بخش سوم: زمینه‌های تاریخی، اجتماعی شکل‌گیری و رشد اندیشه

پارلمانتاریسم در ایران

۳۳۶ فصل هفتم: زمینه‌ها و ضرورت‌های داخلی مؤثر بر طرح اندیشه پارلمانتاریسم

۳۳۸ الف) زمینه‌های سیاسی

۳۳۸ ا- تأثیر شکست از روسیه

- ۲۴۱ ۲- ظلم و بی‌داد استبداد حاکم
- ۲۴۵ ۳- نفوذ بی‌حصر خارجی‌ان و زبونی سلاطین قاجار در برابر بیگانگان
- (ب) زمینه‌های فرهنگی
- ۲۴۶ ۱- گسترش آمد و شدها و مبادلات گوناگون با خارج از کشور
- ۲۴۷ ۲- ورود چاپخانه به ایران
- ۲۴۷ ۳- ایجاد خطوط تلگرافی و تلگرافخانه‌ها
- ۲۴۸ ۴- ایجاد مدارس جدید
- ۲۴۸ ۵- پیدایش روزنامه
- ۲۵۰ عبور و مؤسسات فرهنگی غربی
- ۲۵۲ ۷- گسترش شهرنشینی و توسعه ارتباطات و ازدیاد مهاجرت
- (ج) زمینه‌های اقتصادی
- ۲۵۴ ۱- فقر عمومی و مشکلات و نارسائیهای اقتصادی
- ۲۵۶ ۲- دگرگونی ساختار طبقاتی جامعه
- ۲۵۷ ۳- افزایش تجارت خارجی
- ۲۵۸ ۴- دریافت وام از بیگانگان
- ۲۵۹ ۵- اعطای امتیازات به خارجی‌ان
- (د) سیر اصلاحات سیاسی
- ۲۶۲ الف) اصلاحات امیرکبیر
- ۲۶۴ ب) اصلاحات میرزا جعفرخان مشیرالدوله
- ۲۷۰ پ) اندیشه‌های اصلاحی در دوره دهساله بحران (۱۲۸۷-۱۲۷۸)
- ۲۷۹ ت) اصلاحات میرزا حسین‌خان سپهسالار

- ۳۸۲ ۱- ایجاد حکومت قانون
- ۳۸۴ ۲- تحدید قدرت سلطنت
- ۳۸۴ ۳- ایجاد مجلس دربار اعظم
- ۳۸۵ ۴- ایجاد مجلس تنظیمات
- ۳۸۷ جایگاه اصلاحات سهسالار در روند حرکت به سوی نظام پارلمانی
- ۳۹۵ فصل هشتم: عوامل بازورشدن زمینه‌های پارلمانتاریسم و شکل‌گیری نظام
مشروطه پارلمانی
- ۳۹۵ (۱) نهضت تنباکو
- ۳۹۸ (۲) ترور ناصرالدین شاه
- ۳۹۹ (۳) آزادی نسبی در دوره سلطنت مظفرالدین شاه
- ۴۰۱ (۴) رنجش مردم از بلژیکی‌ها
- ۴۰۲ (۵) مسئله بانک استقراضی روسیه
- ۴۰۵ (۶) آشوب کرمان
- ۴۰۶ (۷) فلک‌کردن بازاریان
- ۴۰۷ (۸) مهاجرت صغری
- ۴۰۹ (۹) مهاجرت کبری
- ۴۱۵ بخش چهارم: زمینه‌های خارجی مؤثر بر گسترش اندیشه پارلمانتاریسم
در ایران
- فصل نهم: زمینه‌های خارجی مؤثر بر گسترش اندیشه پارلمانتاریسم در ایران عصر قاجار
- ۴۱۶ الف) تأثیر غیرمستقیم عوامل خارجی
- ۴۱۶ ۱- انقلاب کبیر فرانسه و اندیشمندان آن
- ۴۱۷ ۲- نظام پارلمانی انگلیس